

environmental efficiency: according to the Environmental Performance Index for 2020, with a score of 49.9, the country ranks 60th place among 180 countries.

Adaptation of Ukrainian agricultural production to the requirements of the European Green Route contains both potential opportunities and threats. Therefore, the government should provide effective programs to support greening and business structures must carry out technological modernization and implement an ecosystem approach to management, which should be based on the following factors: formation of sustainable competitive advantages, expanding sales geography, technological development, green innovations, reducing production costs and streamlining use of resources, weakening administrative control. To develop their own strategy of environmentally oriented management of domestic agricultural enterprises, it is advisable to use proposed sequence of development of environmental management system (according to the recommendations of the British standard BS 7750).

We have substantiated the priority areas of greening in the context of adaptation of Ukrainian agricultural production to the environmental requirements of the European Green Course. Among them are the following: introduction of mechanisms to encourage the greening of agribusiness, as well as compensation for reimbursement; development of institutional, economic, technical and technological support for the greening of the agricultural sector; maintaining the quality of natural resource potential and conservation of agrarian ecosystems; introduction of soil-protective agriculture and science-intensive agrarian ecotechnologies; optimization of the burden on the environment of agricultural producers. Their systematic implementation will allow achieving the optimal ratio of environmental and economic indicators.

Key words: *greening, agricultural production, management, ecologically oriented production, European green course.*

УДК: 330.837

DOI: 10.31395/2415-8240-2022-100-2-275-283

ГЕНЕЗА ТЕОРІЙ МОДЕРНІЗАЦІЇ ТА ЇХ РОЛЬ У РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Б. О. ОХРИМЕНКО, аспірант

Уманський національний університет садівництва

В статті проведено вивчення основних теорій модернізації економіки. Встановлено важливу роль модернізації у формуванні економіки інноваційного типу. Визначено основні етапи виникнення теорій модернізації. Узагальнено основні підходи до систематизації теорій модернізації суспільства та виокремлено основні групи – економічні, психологічні, соціологічні, політичні, культурні і екологічні.

Ключові слова: *інновації, модернізація, теорії модернізації, економіка.*

Сучасний етап економічного розвитку України характеризується переходом від експортно-сировинної економіки до економіки інноваційного типу, одним з концептуальних напрямів якої є модернізація. Особливо

важливим є використання даної концепції для відбудови країни у післявоєнний період, що за умови значних інвестиційних вливань дозволить в короткий період часу не лише повернутись до довоєнних показників розвитку, а й загалом оновити економіку. Проте, огляд досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених з даного питання виявив значні розбіжності у розумінні суті поняття «модернізація», що вимагає більш детального вивчення та систематизації та є метою даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання модернізації економіки на сучасному етапі є надзвичайно актуальними, а тому їх вирішенню присвячені дослідження багатьох провідних вчених. Серед них доцільно виділити праці Єрешко Ю., Івашина О. Ф., Решетило В.П., Островського І.А. та ін. Але вивчення теорій модернізації, їх систематизація потребують більш детального дослідження.

Методика досліджень. Теоретико-методологічною основою дослідження слугували наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, провідних спеціалістів у сфері модернізації суспільства.

Результати досліджень. В загальному вигляді термін «модернізація» є синонімом усіх видів прогресивних змін, що відбуваються в суспільстві. Так, на думку Р. Sztompka [1], концепція модернізації може застосовуватися до всіх історичних періодів, а її прикладом є залишення печер та будівництво перших укріплень, заміна візків на машини або друкарських машинок на комп'ютерні текстові редактори. Як «осучаснення» всіх сторін розвитку суспільства розуміє суть модернізації також відомий американський соціолог Shmuel N. Eisenstadt [2] та вітчизняні дослідники Ю. Єрешко і В. Товмасян [3].

Ряд авторів поняття модернізації пов'язують з комплексом соціальних, політичних, економічних, культурних та ментальних перетворень, що почалися в Західній Європі з XVI століття. Під ним розуміють процеси індустріалізації, урбанізації, раціоналізації, демократизації, поширення індивідуальності та мотивації розвитку, апофеоз розуму і науки. Модернізація в цьому сенсі означає процес перетворення традиційного або дотехнічного суспільства на суспільство, яке характеризується машинними технологіями [4].

Крім того, термін «модернізація» застосовується для опису зусиль відсталих і слаборозвинених країн, щоб наздогнати провідні, найбільш розвинені держави, співіснуючи з ними в той самий історичний період в рамках глобального суспільства. Залежно від підходу до соціальних змін використовуються такі терміни: теорія модернізації, неомодернізації та конвергенції тощо.

Цікавим є погляд W. Мооге, в якому зазначається, що «модернізація – це повне перетворення традиційного, домодерного суспільства в такі форми технології та пов'язані з ними соціальні організації, які характеризують передові, багаті та відносно політично стабільні нації Західного світу» [5]. Тобто, під модернізацією він розуміє рух до конкретних суспільств, розташованих у часі та просторі. Це процес змін до конкретних типів

соціальних, економічних і політичних систем, які розвивалися в Західній Європі, Північній Америці тощо.

Проте, таке вчення було актуальним лише у певні історичні періоди (XIX – XX ст.), і йому на зміну прийшло розуміння модернізації, яке не залежить від того, коли і де вона відбувається. Модернізація означає свідоме слідування стандартам, які населення вважає сучасними.

Детальний аналіз основних складових модернізації провів N. Smelser, який описував модернізацію як складний багатовимірний перехід, що охоплює шість областей:

- сфера економіки, в якій модернізація означає впровадження науки у виробництво, перехід від натурального господарства до комерційного, заміну сили людини і тварин неживою енергією і машинним виробництвом, спеціалізацію і концентрацію виробництва тощо;

- політична сфера, де модернізація пов'язана з переходом до системи влади, заснованої на виборчому праві, представництві, політичних партіях і демократії;

- сфера освіти, в якій процес модернізації тягне за собою ліквідацію неписьменності та посилення акценту на знаннях, отриманих здібностях і компетенціях;

- релігійна сфера, в якій модернізація означає секуляризацію (це вид змін у взаємовідносинах релігії з суспільством у напрямку звільнення від релігійного впливу);

- сімейна сфера – модернізація, тобто менша роль кровних зв'язків і більша функціональна спеціалізація сім'ї;

- сфера стратифікації, де модернізація означає акцент на виділенні шарів у суспільстві на основі мобільності та індивідуальних досягнень, а не атрибутів, приписуваних індивіду [6].

На думку більшості теоретиків модернізації, будь-яке суспільство на шляху до сучасності воно має пройти певні необхідні (а тому закономірні) етапи розвитку. Всі суспільства відрізняються між собою швидкістю змін і виникненням супутніх ефектів у вигляді драм і конфліктів, причинами яких є культурні, політичні та економічні відмінності. Враховуючи еволюційну теорію, згідно з якою зміни є неминучим природним процесом, який можна лише тимчасово пригальмувати або зупинити, головне питання полягає в тому, щоб виявити фактори, які стримують зростання слаборозвинених суспільств. Таким чином, феномен модернізації є спонтанним явищем, яке виникає знизу. Передумовою модернізації є співіснування різноманітних суспільств, і ті суспільства, що знаходяться на нижчому рівні розвитку, повинні або модернізуватися, або зникнути.

Слід зазначити, що поряд з еволюційним підходом до модернізації суспільства – «знизу – вгору», деякими авторами модернізація розглядалася як процес «зверху – вниз», що ініційований і контрольований освіченими політичними елітами, які намагалися вивести свої країни з відсталості за допомогою свідомих, спланованих заходів. Як правило, найрозвиненіші

суспільства західного, капіталістичного світу ставали моделлю, яку вони проводили. Такі підходи, на наш погляд, можна назвати раціоналістичними.

Дослідження основних теорій модернізації дозволяє систематизувати їх у наступні групи: економічні, психологічні, соціологічні, політичні і культурні. Крім цього, враховуючи останні тенденції розвитку суспільства та спрямованість людства до сталого розвитку, пропонуємо окремо виділити екологічну теорію модернізації (рис. 1).

Рис. 1. Основні підходи до систематизації теорій модернізації суспільства

Примітка: сформовано автором

Економічні теорії модернізації передбачають інноваційний розвиток економіки на основі:

- розробки і впровадження новітніх технологічних і управлінських досягнень у всіх галузях і сферах господарства країни;
- поглиблення суспільного поділу праці;
- удосконалення організаційно-економічних суб’єктів господарювання;
- здійснення діджиталізації економіки;
- раціональне використання трудових ресурсів та удосконалення системи мотивації;
- удосконалення інституційних засад розвитку економіки тощо [7–10].

Психологічні теорії модернізації зосереджені переважно на спробах виявлення індивідуальних і особистісних факторів розвитку. Психологи намагаються встановити ті характеристики «сучасної людини», які у сукупності прискорюють ріст і розвиток суспільства загалом. У сфері людської психіки модернізація, на думку багатьох авторів, означає підвищення індивідуальної сприйнятливості до змін і нововведень, бажання досягти успіху та реалізувати себе. До найважливіших рис особистості сучасних людей, які впливають на модернізацію суспільства, зокрема, належать:

- відкритість до нового досвіду;

- готовність до свідомого сприйняття соціальних змін;
- здатність людини збирати інформацію та вміння використовувати знання у здійсненій своєї діяльності;
- високі освітні та професійні прагнення;
- універсалізм і оптимізм у поведінці і т.д. [11, 12].

Авторів соціологічних теорій модернізації, у свою чергу, цікавить вплив позаіндивідуальних та позаекономічних факторів на економічне зростання. За їх словами, модернізація призводить до змін у таких напрямках:

- виникнення нових соціальних ролей та нових типів соціальних відносин;
- еволюція інституцій та їх функцій;
- поява нових норм поведінки в суспільстві;
- зміни в професійній диференціації та диверсифікації структури суспільства;
- зміни у родинних структурах;
- зростання мобільності соціальних груп тощо [13, 14].

У політичній сфері модернізація характеризується: розвитком різноманітних владних структур, їх ролей та інститутів; розширенням сфери діяльності центрів правових, адміністративних, парламентських і партійних органів; зміну політичної ідентичності та зростання ступеня залучення населення до політичних процесів. Це також означає послаблення ролі традиційних еліт, правителів і лідерів, а також пов'язаних з ними інститутів.

Щодо впливу культури на модернізацію суспільства, то серед основних характеристик даного процесу можна відзначити ослаблення традиційних культурних еліт, поширення писемності та світської освіти, формування груп інтелігенції, розширення мас-медіа та соціальних мереж, що супроводжується збільшенням можливостей використання засобів масової інформації і тд.

На наш погляд, надзвичайно важливим фактором модернізації в сучасних умовах є оптимальні екологічні рішення. Так, останніми роками все більше значення надається охороні навколишнього середовища, раціональному природокористуванню, використанню альтернативних джерел енергії, кліматичним змінам, збереженню біорізноманіття [15]. Тому концепція модернізації має також включати всі види діяльності, спрямовані на обмеження негативного впливу виробництва на природне середовище, навіть якщо вони не призводять ні до збільшення обсягів виробництва, ні до зниження собівартості продукції. Але в такому випадку умовою є зниження витрат на, які несе чи може зазнати все суспільство внаслідок погіршення стану навколишнього середовища. Ці витрати можуть, наприклад, виникати внаслідок забруднення ґрунту, води та повітря (хвороби, рекультивация ґрунту, очищення води), ерозії ґрунту та погіршення цінностей ландшафту. Тому вирішення екологічних проблем сприяє модернізації і виробництва, і суспільства.

Загалом, в Енциклопедії інновацій [16] вказується, що термін модернізація в перекладі з англійської мови означає осучаснення, а з французької – новітній. Тобто, на наш погляд, поєднання даних перекладів можна тлумачити як процеси оновлення до сучасних вимог суспільства. Вони задають напрямок

діяльності для створення нових рішень, натхненних сучасним підходом до всього, що пов'язано з позитивною діяльністю людини. Аналогічної точки зору дотримуються і укладачі «Економічної енциклопедії» [17]. Проте на думку авторів «Політичного словника», важливими елементами модернізації є також трансформація суспільства через активізацію певних інститутів; соціальну мобілізацію; розширення політичної, соціальної та економічної участі громадян; поширення ідеології узгодженого вільного підприємництва тощо [18].

Більш широке тлумачення поняття модернізації надає Вікіпедія, в якій зазначається, що «це перехід від традиційного аграрного суспільства до світського, міського й індустріального» за рахунок спрямованої трансформації суспільства [19]. Слід зазначити, що деякі автори під модернізацією розуміють заміну старого виробничого потенціалу новим, підвищення продуктивності праці, покращення якості продукції, усунення найважчих робіт і, як наслідок, зростання ефективності виробництва. Крім цього, модернізація передбачає впровадження сучасних машин, приладів, транспортних засобів, а також сучасних методів виробництва та організації праці, що забезпечує більш високу ефективність.

Так, наприклад, Бужимська К.О. зазначає, що модернізація економіки – це «технологічні, структурні та інституційні зміни в економіці, які призводять до зростання якості і продуктивності праці, підвищенню частки високотехнологічних виробництв в структурі ВВП, якості життя населення і в кінцевому підсумку конкурентоздатності країни в глобальній економіці» [20]. Її підтримують М. Рогоза та О. Кузьменко, які розуміють під даним поняттям «проведення структурних, технологічних, інституціональних змін в національній економіці, що спрямовані на підвищення її конкурентоспроможності та забезпечення розвитку в довгостроковій перспективі» [21].

Висновки. Таким чином, проведені дослідження дозволяють зробити висновок, що модернізаційні процеси завжди супроводжували людство. Сама модернізація означала зміни, основним завданням яких було полегшення людського існування. Формування і розвиток суспільних відносин, а потім і диференціація добробуту суспільств привели до еволюції концепції модернізації.

Література:

1. Sztompka P. Socjologia zmian społecznych. Wydawnictwo Znak. Kraków, 2005.
2. Eisenstadt S. N. Tradition, change, and modernity. John Wiley & Sons. 1973. 151 p.
3. Єрешко Ю. О., Товмасян В. Р. Теорія модернізації як концептуальна засада формування фінансової політики підприємства. *Економіка та держава*. 2020. № 11. С. 41–46.
4. Чухно А. А. Модернізація економіки та економічна теорія. *Економіка України*. 2012. Вип. 10. С. 24–33.
5. Moore W. E. Social Change. Prentice Hall, Englewood Cliffs, 1963.

6. Smelser N. J., Processes of social change. *Sociology: An Introduction*. New York: Wiley, 1973.
7. Івашина О. Ф. Інституціональне середовище економічної модернізації. *Бізнес Інформ*. 2014. № 7. С. 18–22.
8. Циганов С. А., Сизоненко В. О. Інноваційна модернізація економіки як основа реалізації національних економічних інтересів. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Менеджмент інновацій»*. 2015. Вип. 4. С. 101–108.
9. Решетило В. П., Островський І. А. Глобальні виклики структурної модернізації економіки України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 23. С. 38–43.
10. Касич А. О. Модернізаційні процеси в Україні в контексті світового досвіду. *Економіка України*. 2017. № 9. С. 38–58.
11. Лисенко Я. О. Психологічне забезпечення модернізації процесів управління металургійним виробництвом. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2017. Вип. (55). С. 124–133.
12. Ляховець О. О. Витоки теорії модернізації та її місце в економічній науці. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. Вип. 10. С. 34–36.
13. Звіт про науково-дослідну роботу «Модернізація національної інноваційної системи України в умовах цивілізаційних трансформацій». Кривий Ріг, 2014. 345 с.
14. Заяць Т. А. Модернізація соціально-трудових відносин України: пріоритетні напрями та принципи реалізації. *Демографія та соціальна економіка*. 2013. № 2. С. 179–192.
15. Бурляй А. П. Організаційно-економічні засади екологізації аграрної сфери економіки України: монографія. Умань. Видавець «Сочінський М. М.», 2019. 348 с.
16. Борисенко П. А. Енциклопедія інновацій та наукоємного виробництва: довідник. Запоріжжя: СТАТУС, 2018. 324 с.
17. Економічна енциклопедія: у 3 томах. Т. 2. Київ: Академія, 2001. 848 с.
18. Політологічний енциклопедичний словник. Київ: Генеза, 1997. 400 с.
19. Теорія модернізації. Вільна енциклопедія «Вікіпедія». Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F_%D0%BC%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97. Дата звертання: 05.05.2022.
20. Бужимська К. О. Модернізація економіки: технологічно-структурний аспект. «Вісник ЖДТУ»: *Економіка, управління та адміністрування*. 2009. Вип. 3 (49). С. 214–217.
21. Рогоза М. Є., Кузьменко О. К. Модернізація економіки України в контексте неіндустріальних преобразований. *Вестник экономической науки Украины*. 2017. Вип. 1 (32). С. 15–28.

References:

1. Sztompka, P. (2005). *Socjologia zmian społecznych*. Kraków: Wydawnictwo Znak, 2005. (in Polish).

2. Eisenstadt, S. N. (1973). Tradition, change, and modernity. John Wiley & Sons, 1973. 151 p.
3. Yereshko, Y. O., Tovmasyan, V. R. (2020). Theory of modernization as a conceptual basis for the formation of financial policy of the enterprise. *Economy and state*, 2020, no. 11, pp. 41–46. (in Ukrainian).
4. Chukhno, A. A. (2012). Modernization of economics and economic theory. *Economy of Ukraine*, 2012, no. 10, pp. 24–33. (in Ukrainian).
5. Moore, W. E. (1963). *Social Change*. Prentice Hall, Englewood Cliffs, 1963.
6. Smelser, N. J. (1973). Processes of social change. *Sociology: An Introduction*. New York: Wiley, 1973.
7. Ivashina, O. F. (2014). Institutional environment of economic modernization. *Business Inform*, 2014, no. 7, pp. 18–22. (in Ukrainian).
8. Tsiganov, S. A., Sizonenko, V. O. (2015). Innovative modernization of the economy as a basis for the realization of national economic interests. *Bulletin of Dnipropetrovsk University. Innovation Management Series*, 2015, iss. 4. pp. 101–108. (in Ukrainian).
9. Reshetylo, V. P., Ostrovsky, I. A. (2018). Global challenges of structural modernization of Ukraine's economy. *Global and national economic problems*, 2018, iss. 23, pp. 38–43. (in Ukrainian).
10. Kasich, A. O. (2017). Modernization processes in Ukraine in the context of world experience. *Ukraine economy*, 2017, no. 9, pp. 38–58. (in Ukrainian).
11. Lysenko, Ya. O. (2017). Psychological support for the modernization of metallurgical production management processes. *Bulletin of the Kharkiv National Pedagogical University named after G. S. Skovoroda. Psychology*, 2017, no. 55, pp. 124–133. (in Ukrainian).
12. Lyakhovets, O. O. (2013). The origins of the theory of modernization and its place in economics. *Investments: Practice and Experience*, 2013, no. 10, pp. 34–36. (in Ukrainian).
13. Report on research work "Modernization of the national innovation system of Ukraine in terms of civilizational transformations" (2014). Kryvyi Rih, 2014. 345 p.
14. Zayats, T. A. (2013). Modernization of social and labor relations of Ukraine: priority areas and principles of implementation. *Demography and social economy*, 2013, no. 2, pp. 179–192. (in Ukrainian).
15. Burliai, A. P. (2019). *Organizational and economic principles of greening the agricultural sector of Ukraine*. Uman. Publisher "Sochinsky M. M.", 2019. 348 p. (in Ukrainian).
16. Borisenko, P. A. (2018). *Encyclopedia of innovations and science-intensive production*. Zaporozhye: STATUS, 2018. 324 p. (in Ukrainian).
17. Economic Encyclopedia: in 3 volumes (2001). Kyiv: Academy, 2001. 848 p. (in Ukrainian).
18. Political science encyclopedic dictionary (1997). Kyiv: Genesis, 1997. 400 p. (in Ukrainian).
19. Theory of modernization. Free encyclopedia "Wikipedia". URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F_%D0%BC%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97. Date of application: 05.05.202

20. Buzhymyska, K. O. (2009). Modernization of the economy: technological and structural aspect. *"Bulletin of ZhSTU": Economics, Management and Administration*, 2009, no. 3 (49), pp. 214–217. (in Ukrainian).

21. Rogoza, M. E., Kuzmenko, O. K. (2017). Modernization of the economy of Ukraine in the context of neo-industrial transformations. *Bulletin of Economic Science of Ukraine*, 2017, no. 1 (32), pp. 15–28. (in Ukrainian).

Annotation

Okhrymenko B.

Genesis of modernization theories and their role in the development of Ukrainian economy.

The current stage of Ukraine's economic development is characterized by the transition from an export-based economy to an innovative economy, one of the conceptual areas of which is modernization.

It is established that in general the term "modernization" is synonymous with all kinds of progressive changes taking place in society. The notion of modernization is associated with a complex of social, political, economic, cultural and mental transformations that began in Western Europe in the sixteenth century. It is determined that any society on the way to the present must go through certain necessary stages of development. There is an evolutionary theory of modernization, according to which change is an inevitable natural process that can only be temporarily slowed down or stopped, the main question is to identify factors that hinder the growth of underdeveloped societies. Thus, the phenomenon of modernization is a spontaneous phenomenon that arises from below.

Along with a bottom-up evolutionary approach to modernizing society, modernization was seen as a top-down process initiated and controlled by educated political elites who sought to bring their countries backward through conscious, planned action. As a rule, the most developed societies of the Western, capitalist world became the model they pursued. Such approaches, in our opinion, can be called rationalistic.

The study of the basic theories of modernization allows us to systematize them into the following groups: economic, psychological, sociological, political and cultural. In addition, taking into account the latest trends in society and the orientation of mankind to sustainable development, we propose to highlight the environmental theory of modernization. Thus, the research allows us to conclude that modernization processes have always accompanied mankind. Modernization itself meant change, the main task of which was to facilitate human existence. The formation and development of social relations, and then the differentiation of the welfare of societies led to the evolution of the concept of modernization.

Key words: *innovations, modernization, theories of modernization, economics.*